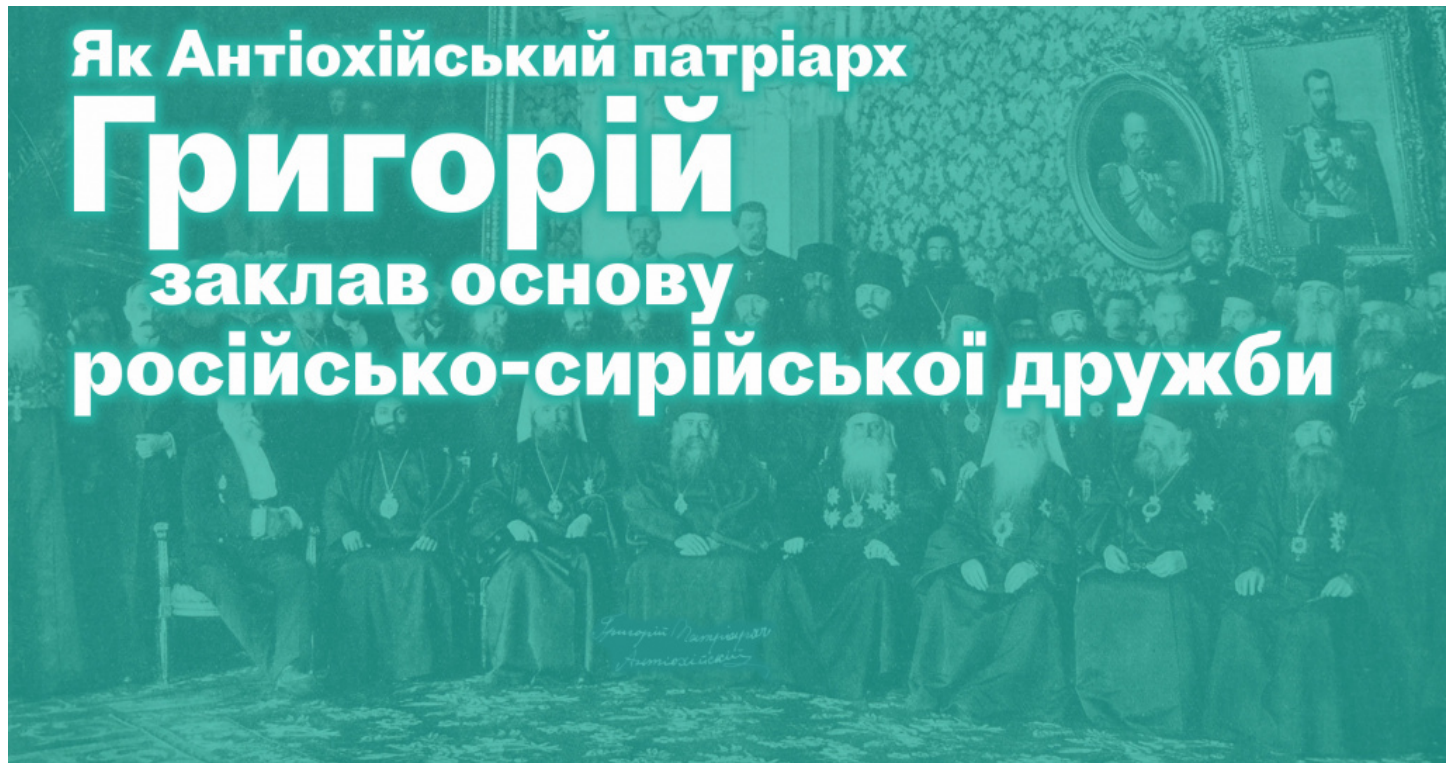

Як Антіохійський Патріарх Григорій заклав основу російсько – сирійської дружби

Лора Герд, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу загальної історії Санкт-Петербурзького інституту історії РАН, доцент кафедри біблістики філологічного факультету СПбДУ, викладач Санкт-Петербурзької духовної академії

Колись процвітаюче місто Римської імперії, Антіохія, відоме як місце, де, згідно Діянь святих апостолів, найперше християнами названо учнів (Діян.11:26). Три століття потому там виголошує свої палкі промови Іоанн Золотоустий. Після арабського завоювання у VII столітті місто поступово приходить до занепаду і поступається місцем Дамаску. Туди і була перенесена патріарша кафедра. Арабська мова поступово витісняє грецьку і стає офіційною мовою богослужіння. У XVII столітті Антіохійський патріарх Макарій двічі відвідує Москву. З XVIII століття Патріарший престол і більшість архієрейських кафедр заміщуються греками. Одночасно в Сирії посилюється католицька пропаганда. Французьким місіонерам вдається залучити до унії велику кількість православних арабів; в деяких містах, наприклад в Алеппо, вони склали абсолютну більшість християнського населення. Грецькі архієреї мало дбали про просвіщення арабської пастви, яка в більшості своїй перебувала в бідності та невігластві.

Карта Антіохії в античний і пізньоантичний час

Іоанн Золотоустий. Мініатюра. Греція, XVII ст.

Патріарх Макарій Антіохійський. Мініатюра, XVII ст.

Такий стан речей застав архімандрит Порфирій (Успенський), який відвідав Сирію наприкінці 1843 року. За дорученням російського уряду він звершив поїздку країною, оглянув і описав основні монастирі та церкви, ознайомився з історією і становищем Церкви. Його поїздка положила початок новому етапу відносин Росії з Православним Сходом. З другої чверті XIX століття Російська імперія вступила у змагання великих держав (насамперед Франції і Англії) за переважання на Близькому Сході, «Східне питання». У 1840 році було засновано російське консульство в Бейруті, а у 1847 році – Російську духовну місію в Єрусалимі. Голова місії архімандрит Порфирій написав багато записок і доповідей, які лягли в основу російської церковної політики в Сирії протягом багатьох десятиліть. Одною з основних його тез було прагнення підтримати арабське населення Антіохійського патріархату і надати йому рівні можливості з греками.

Після Кримської війни (1853-1856) підтримка православних арабів стала основним напрямком російської політики в Сирії і роздівлялася як єдиний засіб збереження там Православ'я. Російським дипломатам прийшлося захищати арабів в арабо-грецькому конфлікті, що загострився. Багато років за підтримки російської дипломатії тривала боротьба за заміщення єпископських кафедр місцевими уродженцями. Росія поєднувала традиційну матеріальну допомогу церквам, монастирям та школам Антіохійського патріархату з дипломатичними методами. Нарешті, на чергових патриарших виборах у 1899 році за значної співдії російського консула у Дамаску А. П. Беляєва на патриарший престол був обраний араб, єпископ Лаодикійський Мелетій Думані. Наступником Мелетія став Григорій IV (Хаддад) (1906-1928).

На роки його управління приходиться найбільше зміцнення взаємодії Росії з Антіохійським патріархатом. Народився майбутній Патріарх Григорій в селищі Абейе в бідній селянській сім'ї. Навчався він спочатку в місцевій школі американської місії, потім з 1859 року під захистом Бейрутського митрополита Гавриїла в духовній школі в Бейруті. Самоосвітою Патріарх Григорій займався все життя. З 1879 року, в сані ієродиякона, Григорій активно бере участь в діяльності Бейрутської єпархії, був головою спільноти «Апостол Павло», писав статті для просвітницької газети «Дар». У 1890 році він був обраний на Тріполійську кафедру що тоді вдовіла, і яку очолював протягом п'ятнадцяти років. Молодий митрополит дбав про освіту своєї пастви, займався благодійністю і тим самим завоював велику довіру населення.

Подібно до свого попередника Мелетія, Григорій довгий час не був визнаний грецькими першоієрархами Сходу. Лише у 1909 році, після молодотурецької революції, російському послу в Константинополі Н. В. Чарикову вдалося домогтися його визнання патріархом Константинопольським Йоакимом III. Співробітництво патріарха Григорія з Росією почалося ще задовго до його інтронізації: у 1890-ті роки, будучи митрополитом Триполіським, він благословив Палестинській спільноті відкривати школи в його єпархії. Імператорська Православна Палестинська спільнота була заснована у 1882 році. До числа її першочергових задач входила організація парафіяльних шкіл в арабських селах. В період між 1895 і 1910 р. ІППС відкрила 77 шкіл для 10 000 учнів: 27 в Північній Сирії, 45 в Південній Сирії та 5 в Бейруті. Утримання цих шкіл потребувало великих витрат (тільки у 1891- 1892 роках вони обійшлися в 26.300 руб.). Ці школи зіграли велику роль у збереженні арабської православної культури, просвітництві народу і разом з тим зміцнювали авторитет Православної Росії на Близькому Сході. Антіохійські патріархи та єпископи охоче надавали Палестинській спільноті частину шкіл і давали дозвіл на заснування

НОВИХ.

Від початку XX століття Антіохійська Церква отримувала щедre фінансування з Росії, від 20 до 40 тисяч рублів на рік. Це дозволило патріарху Григорію здійснити свої проекти з організації просвітництва свого народу. Була знову відкрита семінарія в Баламанді, яку патріарх планував переробити на духовну академію; найкращі випускники семінарії продовжили свою освіту в російських духовних академіях і богословській школі на о. Халкі. Григорій IV заснував також типографію і низку початкових шкіл, під його опікою видавався духовний журнал «Аль-Німан» (Благодать»). У 1907 році патріарх звернувся до Миколая II з проханням про збільшення допомоги, і отримав дар в 30 000 рублів; з 1908 року ця сума стала виплачуватися щорічно. В період 1908-1914 роки Антіохійська церква існувала в основному за рахунок пожертв з Росії. Так чи інакше, борг патріарха вже в перші два роки склав 30.000 рублів. Його спроба досягти збільшення допомоги до 80.000 рублів не увінчалася успіхом. У 1912 році, вже будучи патріархом, Григорій IV склав договір з російським афонським ченцем Геннадієм про оренду монастиря Св. Іллі Шуавеїр на Ліванських горах на необмежений термін. Патріарх залишав за собою право проживати в монастирі коли йому буде завгодно, і отримував за оренду по 200 франків протягом перших трьох років, 250 в наступні три роки і по 400 у подальшому. Вірогідно, оренда припинилася під час Першої світової війни.

Миколай Валерійович
Чариков (1855-1930)

Патріарх Йоаким III
(1834-1912)

Портрет Миколая II.
В. А. Серов, бл. 1900 р.

Підтримка з боку російської влади зіграла сприятливу роль у приєднанні до Православ'я частини уніатів та нехалкідонських громад Близького Сходу. Цей процес почався ще в середині XIX століття. Особливо відомим стало приєднання декількох тисяч несторіан східної Туреччині до

Руської Православної Церкви у 1898 році. Ця подія сподвигла невеликі громади Месопотамії звернутися з аналогічними проханнями до російського Св. Синоду. Приєднання їх до Руської Церкви було неможливим як з політичних причин, так і з міркувань канонічного права; однак російські дипломати всіляко сприяли у приєднанні їх до Антіохійського Патріархату. В перші роки ХХ століття сіро-яковитський єпископ Хомсу (Емесси) Бутрос (Петро) звернувся спочатку до патріарха Мелетія, а після його смерті у 1906 році до патріарха Григорія IV з проханням прийняти його до лона Антіохійської Православної Церкви. Всі свої дії єпископ Петро погодив з російським консулом. 14 липня 1910 року відбулося приєднання єпископа Петра з титулом єпископа Сададського; обряди та звичаї громади залишалися колишніми. Хомський (Емеський) єпископ Афанасій, якому віднині підпорядковувалася громада, не забарився попросити у російського уряду річну суму в 5000 рублів для підтримки новоприєднаних християн та їх архіпастиря. Задовольнити це прохання російський Святійший Синод не вважав за потрібне: взамін було виділено одноразово 1000 рублів. Однак Руська Церква в грудні того ж року продовжила фінансування шкіл Хомської єпархії по 700 р. в рік ще на три роки, тобто з 1910 по 1912 роки включно.

З перших років свого патріаршества Григорій IV шукав нагоди відвідати Росію і особисто представитися імператору. Для зміцнення зв'язків з Росією патріарх запропонував заснувати музей «антіохійських старожитностей» в Петербурзі і привезти туди найцінніші речі давнини зі своєї єпархії.

Окрім жеста подяки щодо імператора, ця пропозиція дозволила би уникнути вивозу артефактів до Західної Європи, їх пошкодження та розкрадання і, разом з тим, забезпечити збереження їх в межах «православного дому» (єдиного простору православного світу. Єдність Православ'я – одна

з основних ідей патріарха Григорія). Пропонувалося обговорити ідею створення антіохійського музею на археологічному конгресі в Каїрі (28 березня-3 квітня 1909 року). Після конгресу арабіст І. Ю. Крачковський відвідав Сирію, пропрацював там декілька місяців в монастирських бібліотеках і склав список найцінніших рукописів, у числі яких були твори архідиякона Павла Алепського, автора опису мандрівки Патріарха Макарія до Росії. Колегі Крачковського, археологі В. Фармаковський та Є. М. Прідік (хранитель Імператорського Ермітажу) дослідили археологічні пам'ятки.

У ході трьохгодинної зустрічі з гостями патріарх Григорій запропонував здійснити передачу найцінніших рукописів і предмети старовини до Росії, де б вони були би в кращому збереженні; Окрім академічного інтересу, рукописи та документи, які unikли знищення, дозволили би довести майнові права православних монастирів і церков Сирії.

В результаті був відправлений до Петербурга ящик з дарами російському імператору (52 предмета античного скла; кіпрська фігурка з розфарбованого фаянсу; 3 предмета з єгипетського фаянсу, глиняні лампи). Більшість з них і понині зберігаються в Державному Ермітажі. В решті решт ідею створення музею антіохійських старовин було відкинуто, щоби unikнути конфліктів з турецьким урядом, який суворо забороняв вивіз археологічних пам'ятників.

**300-річчя дому Романових.
Миколай II бере участь
в урочистому молебні
на Красній площі**

**Деісус.
Триптих-ставроетка
(Сайданайський триптих).
Візантія, Константинополь,
XI ст.**

**Сайданайський
монастир**

Можливість відвідати Росію Григорію, врешті, з'явилася у 1913 році, коли він прибув, у супроводі світи з духовенства та мирян, на святкування 300-річчя дому Романових. Йому була надана урочиста зустріч в Петербурзі; він брав участь у богослужіннях і прийомах. Патріарх був

удостоєний декількох аудієнцій Миколая II, в ході яких обговорювалися питання щодо більш тісних контактів з Церквами Сходу, встановлення патріаршества і церковних реформ в Росії.

Під час першої зустрічі 21 лютого 1913 року Григорій IV підніс імператору давній кодекс Біблії, частину мощей Святого Іоанна Хрестителя і частину Святого Хреста та шовкову плащаницю. Ці речі вважалися особистою власністю царської сім'ї і зберігалися в Олександрівському палаці в Царському Селі, а плащаниця – в підземній крипті Святого Серафима Саровського в Феодорівському містечку. Частиця Святого Древа ототожнена із Сайднайським триптихом з пластинками перегородчастої емалі, який вже раніше був відомий російським візантістам. Ф. І. Успенській і Н. П. Кондаков, які бачили його в Сайднайському монастирі, датували його X- XI стол. З 1956 року дорогоцінний предмет з реліквією зберігається в Державному Ермітажі.

Плащаниця, датована 1712 р., яка вишита шовковими, золотими та срібними нитками по червоно-малиновому атласу, раніше зберігалася в монастирі Баламанд. У 1934 році вона була також перевезена в Ермітаж. Кодекс Біблії нині зберігається в Інституті східних рукописів РАН в Петербурзі. Давні рукописи складали предмет особливої турботи Григорія IV; він їх збирав ще будучи митрополитом Тріполі і особливо коли став Патріархом.

Під час останньої аудієнції у імператорського подружжя 5 березня 1913 року Григорій IV подарував всім членам царської сім'ї вироби арабської ручної роботи, а також 41 або 42 арабського середньовічного рукопису, які поступили в бібліотеку Зимового палацу.

Цікаво, що І. Ю. Крачковський, який намагався ознайомитися з зібранням рукопису під час відвідування Дамаску у 1909 році, не отримав дозволу: вірогідно, патріарх побоювався розголосу – адже передача колекції в Росію відбувалася без відома турецької влади. Опис зібрання він зробив вже у 1914 році в Петербурзі, відзначивши, що це унікальна колекція арабо-християнських рукописів, яка містить в собі книги Священного Писання, богословські та історичні трактати.

Останній подарунок патріарха Миколая II прибув до Росії вже після від'їзду Григорія IV з Росії – два рельєфи з Пальміри – стели із зображеннями чоловіка і жінки.

Підбадьорений прийомом в Росії, після прибуття додому Григорій IV звернувся до російського уряду щодо збільшення грошової допомоги. 4 січня 1914 року обер-прокурор Святішого Синоду наголосив про асигнування додаткових 30 000 рублів на користь Антіохійської патріархії; обговорювався кредит в 50 000 рублів. Перша світова війна поклала край цим планам.

В цілому духовно-політичне співробітництво патріарха Григорія IV і Росії було взаємно корисним. Православна Церква Сирії отримувала щирю матеріальну і дипломатичну підтримку з

боку Російської імперії, що дозволило здійснити низку культурно-просвітницьких проектів та забезпечити гідний захист проти католицького та протестантського прозелітизму.

Допомога, надана Православ'ю в Антиохійському патріархаті, не пропала даремно. Для Росії Сирія стала областю, в якій їй вдалося заручитися найширшою підтримкою місцевого православного населення і тим самим забезпечити платформу для протистояння політичним конкурентам.

Жовтнева революція 1917 року корінним чином змінила характер зовнішньої політики Росії: радянська держава відмовилася від Православ'я як основи політики на Сході. Подяка і симпатії православних арабів до північної держави, проте, залишилися незмінними.

Джерело: <https://mospat.ru/ua/authors-analytics/87357/>